

УДК 37.091.12:36-051/37.046(73+410+44+430)

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Робак В. Є.

У статті аналізуються системи підготовки фахівців з соціальної роботи у США, Великій Британії, Франції та Німеччині. Визначено особливості та спільні риси освітньої підготовки цих фахівців у вибраних країнах. На основі проведеного аналізу пропонуються заходи з удосконалення освітньої системи підготовки соціальних працівників в Україні.

Ключові слова: соціальні працівники, система підготовки, зарубіжні країни.

В статье анализируются системы подготовки специалистов по социальной работе в США, Великобритании, Франции и Германии. Определены особенности и общие черты образовательной подготовки этих специалистов в избранных странах. На основании проведенного анализа предлагаются мероприятия по усовершенствованию системы образовательной подготовки социальных работников в Украине.

Ключевые слова: социальные работники, система подготовки, зарубежные страны.

The author analyzes systems of social worker training in the USA, Great Britain, France and Germany and determines peculiarities and common features of professional education in these countries. On the basis of conducted analysis the author proposes improvement measures for the system of social worker training in Ukraine.

Key words: social workers, system of training, foreign countries.

Соціальна робота в Україні як галузь професійної діяльності і сфера наукових досліджень вже має свою історію та певні здобутки. Створена і діє система підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, активно розвиваються наукові дослідження, вдосконалюється навчально-методичне забезпечення цієї освітньої галузі. Значний вклад у розвиток теорії і практики соціальної роботи внесли такі вчені, як А. Капська, О. Карпенко, І. Мигович, В. Поліщук, В. Полтавець та інші. В Україні продовжується робота з розвитку та вдосконалення своєї моделі освітньої системи в галузі підготовки фахівців з соціальної роботи, яка б гармонійно поєднувала національні традиції та надбання у цій сфері зі світовим досвідом, була б інтегрована у міжнародні структури. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення прогресивного зарубіжного досвіду у цій сфері.

Вітчизняні науковці приділяють значну увагу даній проблемі. Так, за останній час об'єктами наукового дослідження стали освітні системи підготовки фахівців із соціальної роботи у США [3], Великій Британії [2; 6], Франції [4; 5], Німеччині [7; 8]. **Метою статті** є короткий аналіз структури освітніх систем з підготовки фахівців у галузі соціальної роботи провідних держав світу, визначення їх характерних рис і розробка рекомендацій щодо можливого використання цих особливостей в Україні.

США. У США підготовка фахівців для діяльності у галузі соціальної роботи здійснюється у школах соціальної роботи та коледжах при університетах. Програми передбачають три рівні підготовки: бакалавра, магістра та доктора соціальної роботи. Існують також програми післядипломної професійної освіти. Основними сферами практики соціальних працівників у США на даному етапі є робота з сім'ями, охорона здоров'я та медичний догляд, а також сфера психічного здоров'я.

Акцентуємо увагу на тому, що у США професія "соціальна робота" має складну систему спеціалізацій за різними напрямками, зокрема: за типом населення, що обслуговується (наприклад, діти, люди похилого віку і т. п.); за основною проблемою (алкоголізм, наркоманія та ін.); організаційною структурою практики; поєднанням вищеназваних критеріїв [3, с. 80–81].

Водночас існують і такі сфери діяльності, де соціальний працівник має бути практиком загального профілю, наприклад, у сільській місцевості.

Наголосимо, що у США діє шестирівнева шкала професійної кваліфікації, яка ґрунтується на безперервній системі освіти і включає як допрофесійний, так і професійний рівні. На допрофесійному рівні існує два класи фахівців: помічник соціального працівника і спеціаліст системи соціального обслуговування. Робота на рівні першого фахівця з названих класів не потребує спеціальної освіти. Ці працівники здійснюють некваліфіковану роботу допоміжного характеру (посильний, супровід при транспортуванні тощо). Посада спеціаліста системи соціального обслуговування передбачає наявність ступеня молодшого спеціаліста або бакалавра у сфері гуманітарних наук. Обидві названі посади не передбачають професійного статусу [3, с. 81].

На професійному рівні виділяють чотири класи фахівців у сфері соціальної роботи: соціальний працівник загального профілю; соціальний працівник вузької спеціалізації; незалежний соціальний працівник; дійсний соціальний працівник.

Соціальний працівник загального профілю повинен мати ступінь бакалавра. Він здійснює взаємодію з різними категоріями клієнтів, однак не є вузьким спеціалістом. Соціальний працівник вузької спеціалізації – це фахівець зі ступенем магістра соціальної роботи, який працює в певному напрямі (індивід, громада, родина) або у певній сфері (люди похилого віку, медицина, діти). Аби отримати кваліфікацію незалежного соціального працівника, потрібно мати ступінь магістра та бути членом Академії сертифікованих соціальних працівників. Ці фахівці мають право займатися приватною практикою, керувати персоналом та реалізацією певних програм. Найвищим кваліфікаційним рівнем є дійсний соціальний працівник. Це доктори наук (філософія або соціальна робота), які займаються науково-дослідницькою роботою або практикою [3, с. 81–82].

Таким чином, практична соціальна робота у США здійснюється на двох рівнях: практики загального профілю (бакалаври), які мають комплексну теоретичну та практичну підготовку і працюють з різними соціальними об'єктами (індивід, група, громада) та з різними проблемами; спеціалісти вузького профілю, які здійснюють роботу з вирішення конкретної соціальної проблеми або працюють лише з окремими соціальними об'єктами (індивід, група, громада).

Велика Британія. У цій державі діє різнорівнева шестиступенева система підготовки спеціалістів у галузі соціальної роботи. Перші чотири ступені – недипломовані працівники, які своєю діяльністю повинні засвідчити придатність до оволодіння цим фахом. Для отримання кваліфікаційного ступеня претендент повинен відповідати певним вимогам, що регламентуються єдиними національними стандартами і пройти професійну підготовку. Зокрема, претенденти на навчання за цим фахом повинні мати досвід роботи у цій сфері, володіти певними особистісними, індивідуально-психологічними рисами (здатність до саморегуляції, самодисципліни, чуйність, бажання допомагати людям, комунікативні вміння, що визначаються за допомогою тестування), знати відповідні законодавчі акти та нормативи, вміти користуватися технічними засобами (реабілітаційна техніка). Цей рівень підготовки соціальних працівників вважається у Великобританії довшівською підготовкою.

П'ятий і шостий рівні – це дипломовані фахівці, які завершили навчання в університетах, політехнічних інститутах, вищих школах чи коледжах [2, с. 8]. Програми підготовки у навчальних закладах Великобританії зорієнтовані на конкретний вид діяльності (спеціалізацію) [1, с. 143; 2, с. 8–9; 6, с. 10].

Франція. Національна система підготовки фахівців соціальної сфери у Франції є багаторівневою і складається з таких ступенів: допрофесійна освіта; початкова професійна освіта; середня професійна освіта; вища професійна освіта (I, II і III циклів навчання); післядипломна професійна освіта.

Зазначимо, що освіту можна здобути як у недержавних (регіональні інститути соціальної роботи, де можна отримати початкову, середню професійну та вищу професійну освіту I–II циклів у галузі соціальної роботи), так і в державних (загальноосвітні та професійні ліцеї, університети, університетські технологічні інститути, де можна здобути початкову, середню та вищу професійну освіту I–III циклів) навчальних закладах. Зарахування абітурієнтів на підготовку супроводжується професійним відбором і передбачає складання вступних іспитів для визначення загального рівня підготовки абітурієнтів, а також з'ясування його психологічної придатності до роботи за обраною спеціальністю. Необхідною умовою для більшості спеціальностей є наявність практичного досвіду діяльності абітурієнта в соціальній сфері. Встановлений також віковий ценз для кандидатів на підготовку [4, с. 10].

Допрофесійна підготовка здійснюється на підготовчих курсах, які функціонують при навчальних закладах, у процесі волонтерської діяльності та учнівства. Початкову і середню професійну освіту можна здобути в ліцеях (загальноосвітньому, технологічному, професійному) або в регіональних інститутах соціальної роботи. Вища освіта II циклу має два підрівні (ліценціат та магістр). Вищу освіту III циклу підготовки в галузі соціальної роботи здобувають в університетах або шляхом поглибленої підготовки за обраною спеціальністю (з подальшою професійною діяльністю), або готуючись до здійснення наукових досліджень із подальшим вступом до докторантури [4, с. 11].

Початкова, середня та вища професійна освіта I циклу підготовки фахівців соціальної сфери характеризується превалюванням практичного компонента підготовки над теоретичним (це зумовлено кваліфікаційними вимогами), тоді як на вищих рівнях домінує теоретична підготовка.

Особи, які отримали початкову професійну освіту, можуть працювати помічниками у соціальному житті, надавати медико-психологічну допомогу або асистувати фахівцю більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня. Рівень їх підготовки підтверджується відповідним документом – свідоцтво (сертифікат) про професійну освіту (підготовку) [5, с. 213].

Німеччина. У цій країні фахівців для соціально-педагогічної сфери готують за двома напрямками – соціальна педагогіка і соціальна робота, а в силу значної подібності у змісті їх підготовки в деяких вищих ці спеціальності навіть поєднуються на засадах інтеграції. Система професійної підготовки соціальних педагогів у Німеччині складається з чотирьох рівнів: допрофесійний, рівень професійних училищ, рівень середньої спеціальної освіти і рівень вищої освіти. Допрофесійна підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється через волонтерську діяльність у різних добровільних організаціях. На рівні професійного училища розрізняють три типи закладів: однорічну професійну школу, дворічні професійні спеціалізовані училища та підвищене спеціальне училище, де готують до вступу у вищу спеціальну школу. На рівні середньої спеціальної освіти готують вихователів у середньому спеціальному навчальному закладі. Професійна підготовка у середніх спеціальних навчальних закладах соціальної педагогіки розглядається як широкопрофільна, де поряд з підготовкою вихователя дитячого садка готують до таких сфер діяльності, як робота в дитячому будинку, підліткове опікунство, робота в групі продовженого дня [7, с. 154–156].

Специфіка підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників вищих освітньо-кваліфікаційних рівнів у Німеччині полягає в об'єднанні їх навчання, створенні інтегративних дисциплін, курсів, форм навчання [7, с. 156].

Вважаємо за доцільне наголосити, що у Німеччині на сьогодні діє триступенева система вищої соціальної / соціально-педагогічної освіти: бакалаврат, магістратура і докторантура. Професійну підготовку соціальних працівників здійснюють у вищих навчальних закладах трьох типів: вищі фахові школи, університети, фахові академії.

Підготовка магістрів з соціальної роботи в Німеччині здійснюється в університетах, окремих вищих фахових школах, приєднаних до університетів, або у школах, які мають багаті традиції. Ця підготовка передбачає поглиблену спеціалізацію з обраного напрямку [9, с. 264].

Необхідною умовою зарахування абітурієнтів на спеціальність “Соціальна педагогіка” є наявність допрофесійної підготовки. Найбільш поширеними формами її здійснення є різні види волонтерської роботи, яка здійснюється під керівництвом професійних соціальних педагогів, а також вивчення старшокласниками факультативного курсу “Соціальна педагогіка / соціальна робота” [8, с. 10].

Аналіз нормативно-навчальної документації свідчить, що кількість годин, передбачених на вивчення курсів за вибором, є більшою від кількості годин з обов'язкових курсів. Такий підхід сприяє реалізації принципу диференціації та індивідуалізації процесу професійної підготовки. Студенти навчаються, зазвичай, за індивідуальними навчальними планами [8, с. 11].

Деякі ВНЗ вимагають попереднього практичного досвіду або проходження практики для визначення професійної придатності. Ще однією особливістю підготовки цих фахівців у Німеччині є те, що тут відбувається розмежування у підготовці

спеціалістів для потреб практики і наукової сфери: майбутніх практичних працівників готують у вищих фахових школах, а університети готують спеціалістів з правом викладання у ВНЗ і проведення наукових досліджень [7, с. 156].

Значна увага приділяється практичній складовій навчання, на яку відводиться від 30 до 50 % всього навчального часу [7, с. 158].

Доброю німецькою традицією є те, що абітурієнт повинен мати певний життєвий і професійний досвід роботи у соціальній сфері. Тому середній вік німецького студента при вступі у ВНЗ – 27 років, 83 % з них мають досвід професійної діяльності, в тому числі 11 % – у сфері соціальної роботи [7, с. 156].

Переважає більшість абітурієнтів (80 %) вступають на навчання у Вищі фахові школи, 15 % – в університети і лише 5 % – у фахові академії [9, с. 257].

Важливе значення має те, що ВНЗ у Німеччині мають високий ступінь автономності, тому змістовий компонент підготовки має свої особливості у кожному з них. У країні відсутній стандарт з даної спеціальності. Навчальна підготовка максимально наближена до потреб практики.

Висновки. Аналізуючи в цілому освітні системи підготовки фахівців у галузі соціальної роботи у вибраних країнах, можна підкреслити, що всім їм притаманна багаторівнева, ступенева структура. Іноді кількість рівнів допрофесійної підготовки є навіть більшою, ніж професійної (Велика Британія). Це є відображенням тієї значної уваги, яку приділяють на етапі професійної орієнтації і професійного відбору до особистісних рис претендента на цю спеціальність, а значить, успішності його діяльності в майбутньому. Вимога мати допрофесійний досвід діє практично у всіх країнах, хоча має різну форму: від неформального волонтерського до багатоступеневого нормативно-формалізованого. Іноді використовують тестування. У цьому криється суттєва відмінність від української системи підготовки таких фахівців, де нормативні документи, по-суті, не пред'являють жодних вимог ні до наявності професійного досвіду, ні до особистісних рис абітурієнта. Як певний етап допрофесійної підготовки в Україні може розглядатися навчання у закладах професійно-технічної освіти (з отриманням професії “соціальний робітник”), однак результати навчання на цьому етапі жодним чином не впливають на можливості продовження навчання і не враховуються на вищих освітньо-кваліфікаційних рівнях.

Іншими особливостями освітніх систем вибраних країн є їхня гнучкість, максимальна наближеність до потреб практики і значний відсоток практичної підготовки у змісті навчального процесу. Як правило, готують фахівців двох напрямів: універсалів широкого профілю на нижчих освітньо-кваліфікаційних рівнях (бакалавр) та вузьких спеціалістів з конкретної проблеми або роботи з певними соціальними об'єктами (магістр). Окрім цього, в обраних країнах спеціалістів найвищої кваліфікації готують з двох напрямів: наукова (викладацька) діяльність і практична професійна діяльність. За цими параметрами українська освітня модель підготовки також відрізняється від західної. У нас поки що домінує жорстка регламентація навчання з акцентом на теоретичну підготовку, запізніла реакція освітньої системи на процеси, що відбуваються у реальному житті. Незвичним для українських реалій є також практикуючі фахівці найвищої кваліфікації (доктори наук), що має місце, наприклад, у США.

Вважаємо, що врахування цих тенденцій було б корисним у процесі вдосконалення системи підготовки соціальних працівників в Україні. Перспективним для подальших досліджень у цьому напрямі вважаємо більш ґрунтовні дослідження змісту освіти соціальних робітників за різними спеціалізаціями у різних країнах.

Література

1. Бартош-Пічкара О. Соціальна робота у Великій Британії / О. П. Бартош-Пічкара // Поліщук В. А. Соціальна робота : підручник / В. А. Поліщук О. П. Бартош-Пічкара, Н. М. Горішна та ін. – Тернопіль : ВАТ “ТВПК “Збруч”, 2010. – Розділ III. – С. 114–172.
2. Васюк О. В. Професійна підготовка фахівців з соціальної роботи у Великобританії [Електронний ресурс] / О. В. Васюк // Зб. наук. праць Нац. академії прикордонної служби України. Педагогічні науки. – 2011. – № 58. – С. 8–11. – Режим доступу 27.05.2013: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpnprpv_ppn/2011_58/. – Загол. з екрана. – Мова укр.
3. Горішна Н. Соціальна робота у США // Соціальна робота : підручник / Н. М. Горішна, В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкара, та ін. – Тернопіль : ВАТ “ТВПК “Збруч”, 2010. – Розділ II. – С. 50–113.

4. Лещук Г. В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Лещук Г. В. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
5. Лещук Г. Соціальна робота у Франції / Г. Лещук // Соціальна робота : підручник / В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічка, Н. М. Горішна та ін. – Тернопіль : ВАТ “ТВПК “Збруч”, 2010. – Розділ IV. – С. 173–230.
6. Пічка О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Пічка О. П. – Тернопіль, 2002. – 24 с.
7. Приходько М. І. Професійна підготовка соціальних педагогів у Німеччині [Електронний ресурс] / М. І. Приходько // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – 2011. – № 2 (15). – С. 154–158. – Режим доступу 27.05.2013: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vznu/ped/2011_2/154-158.pdf/. – Загол. з екрана. – Мова укр.
8. Пришляк О. Ю. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Пришляк О. Ю. – Тернопіль, 2008. – 21 с.
9. Пришляк О. Професійна соціальна і соціально-педагогічна діяльність у Німеччині / О. Пришляк // Соціальна робота : підручник / В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічка, Н. М. Горішна та ін. – Тернопіль : ВАТ “ТВПК “Збруч”, 2010. – Розділ V. – С. 231–277.